

Isus Krist - univerzalna istina ili paradigma?

Odak, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:896272>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-25**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Teološko-katehetski odjel

Diplomski sveučilišni teološko-katehetski studij (dvopredmetni)

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru
Teološko-katehetski odjel
Diplomski sveučilišni teološko-katehetski studij (dvpredmetni)

Isus Krist - univerzalna istina ili paradigma?

Diplomski rad

Studentica:
Petra Odak

Mentor:
doc. dr. sc. Zdenko Dundović
Komentorica:
doc. dr. sc. Klara Čavar

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, Petra Odak, ovime izjavljujem da je moj diplomski rad pod naslovom Isus Krist univerzalna istina ili paradigma rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 5. listopada 2021.

SADRŽAJ

UVOD	5
1. TEOLOGIJA KAO ZNANOST U POSTMODERNI	7
2. STRUKTURA ZNANSTVENIH REVOLUCIJA.....	9
2.1. Paradigma.....	9
2.2. Normalna znanost	10
3. EPISTEMOLOŠKO SHVAĆANJE TEOLOŠKE ISTINE.....	12
3.1. Paradigma Hansa Künga	12
3.2. Osoba Isusa Krista kao paradigma	19
3.2.1. Paradigma kroz osobnosti Isusa Krista.....	19
3.2.2. Paradigma u Lukinom evanđelju	21
4. ISUS KRIST KAO UNIVERZALNA ISTINA.....	25
4.1. Univerzalan i istinit.....	26
ZAKLJUČAK.....	28
LITERATURA	31
SAŽETAK.....	34
SUMMARY	35
ŽIVOTOPIS.....	36
POPIS ILUSTRACIJA.....	37

UVOD

Tema ovoga rada je pitanje može li se Isusa Krista gledati kao paradigmu koja će u određenom vremenu biti zamijenjena nekom drugom paradigmom ili je on univerzalna, općevažeca istina za sva vremena. Analizom filozofije Thomasa Kuhna jednog od vodećih predstavnika filozofije znanosti i utemeljitelja suvremene filozofske terminologije vezane uz njegovo djelo *Struktura znanstvenih revolucija*, koje pod svojim okriljem nosi termine paradigmi, anomalija i normalne znanosti uvidjet će se je li moguće osobu Isusa Krista staviti u okviru paradigmatičke stvarnosti kakvu Kuhn zastupa. S druge strane, uspoređuje se filozofsko-teološka pozadina iste terminologije koju zastupa švicarski teolog Hans Kung. Sintezom dviju navedenih teorija uvodi se u srž cijelog rada, a to je pitanje je li Isus Krist paradigma ili univerzalna istina. Uz usporedbu, analizu i sintezu, koristi se deduktivna i induktivna metoda u svrhu što boljeg povezivanja četiriju poglavlja koje ovaj rad sadrži.

U prvom poglavlju riječ je o trenutnoj situaciji u kojoj se teologija kao znanost nalazi u periodu postmoderne tj. suvremenoga svijeta. Ta situacija sa sobom donosi ogromne zapreke s kojima se teologija susreće te se pokušava istražiti na koji način teologija može odgovoriti na te izazove. Također će se pomoću određenih primjera pokušati uvidjeti postoje li dodirne točke između pozitivističkih znanosti i teologije. Prvo poglavlje služi kao uvod u drugo poglavlje.

U drugom poglavlju riječ je o znanstvenim revolucijama i pojmovima koje one nose sa sobom. U prvom dijelu drugoga poglavlja nalazi se kratak uvod u filozofsku misao Thomasa Kuhna, nakon čega slijedi pojašnjenje jednog od glavnih pojmova, a to je pojam paradigme u kuhnovskom smislu. U sklopu toga pojma govori se o anomalijama i diskontinuitetu objašnjenom na primjerima koji se nalaze u knjizi *Struktura znanstvenih revolucija*. Prva dva poglavlja čine jednu cjelinu koja obuhvaća predstavljanje filozofsko-epistemološkoga nauka.

Treće poglavlje *Epistemološko shvaćanje teološke istine* pravi odmak od prva dva poglavlja, ali i dalje u okviru iste terminologije na način da teološkim rječnikom objašnjava mogućnost postojanja Isusa Krista kao paradigme. U početku se pravi razlika između spoznaje istine u pozitivističkom smislu naspram teološkoga. Nakon toga slijedi iznošenje teorije Hansa Künga glede paradigmi u teologiji. Raspravlja se o kontinuiranoj smjeni paradigmi koja će biti predstavljena kroz razne primjere kao što su pluralizam kristoloških

usmjerenja i smjena paradigmi kroz povijest kršćanstva. Pokušat će se povući paralele između znanstvenoga napretka i teologije.

Drugi dio trećega poglavlja predstavlja središnji dio ovoga rada, a to je smjena paradigmi u kontekstu Isusa Krista. Prvi primjer vezan je uz osobnost Isusa Krista gdje se pomoću nekoliko odlomaka iz Svetoga pisma objašnjava mogućnost, odnosno nemogućnost postojanja paradigme u kontekstu Isusa Krista. Drugi primjer objašnjava prethodno navedeno isključivo u kontekstu Lukinoga evanđelja.

U četvrtom poglavlju pojašnjava se što je istina za kršćane, te se pravi usporedba pojma *univerzalan* s pojmom *paradigma*. Bit će riječ o kršćanskoj antropologiji i načinu na koji ona utječe na objašnjenje dva prethodna pojma u svrhu pronalaska odgovora na pitanje: *Je li je Isus Krist univerzalna istina ili paradigma?*

Cilj ovoga rada je uvidjeti postoji li mogućnost da paradigma kao nešto što prestaje i nestaje može označavati Isusa Krista te kakva je poveznica između pozitivističkih znanosti i teologije. Smatrajući da suvremeni svijet pod povećalom gleda na pozitivizam, a teologiju stavlja na periferno mjesto ili je ponekad u potpunosti ignorira, ovaj rad pokazuje kako teologija može biti jednako relevantna poput pozitivističkih znanosti unutar znanstvenoga diskursa.

1. TEOLOGIJA KAO ZNANOST U POSTMODERNI

Ovom trenutku što se kao polagana, ali nezaustavljiva plima, dolazeći začudo sa Zapada ali sa sadržajem umnogome s dubokog Istoka, pomalo doteže i proteže na nas, vlažeći ponajprije porozne stjenke duha, a potom sve obilnije natapajući duhovno i materijalno ozračje, sa slutnjom da bi nas ta plima doskora mogla i potopiti, dali su zajednički nazivnik postmoderne.¹ Odlika postmodernizma je u zahtjevu za apsolutnim individualitetom subjekta koji oblikuje pluralizam društva. Drugim riječima dekadencija postmoderne vidi se u svođenju čovjeka na individuum kojega prožima egoistični subjektivizam. Odbacivanje vjere te traženje sreće u trenutnom zadovoljstvu postaje kultura prolaznoga života u kojem prolazne stvari postaju središte čovjekova zanimanja te krajnji rezultat vodi u razočarenje i nesreću.²

Mateljan tvrdi kako religija postmoderne postaje tržišna, drugim riječima religioznost sama po sebi raste, ali crkvenost ne. Pod tim Mateljan smatra kako religioznost ne podrazumijeva cjelovitost vjere, već čovjek postmoderne sam izabire i uzima njene pojedine dijelove po svom ukusu i onome što ga u tom trenutku ispunjava i što dovodi do stvaranja navike za potrošnju, a ne življenje vjere.³ Postavlja se stoga pitanje što je potrebno da kršćanska teologija kao govor o Bogu Isusa Krista, jednom imanentnom, ali i transcendentnom Bogu koji ne da daje odgovor, nego ga i očekuje, opstane u istini iako je konstantno izložena opasnostima?

Teologija u postmodernizmu nailazi na zapreku znanstvenih revolucija, i terminologije koju su one donijele. Pitanja koja se u tom smislu otvaraju glase: Je li moguće takvu terminologiju upotrijebiti u okviru teologije i njezine nauke? Je li moguće u duhu postmodernizma osobu Isusa Krista predstaviti kao paradigmu, koju će pomalo newageovski zamijeniti neka nova paradigma? Mnogi ljudi današnjice teško mogu pomiriti termine teologije i prirodnih znanosti. Jedan od uzroka za to zasigurno je potreba za dokazivanjem, koju donose prirodoslovne znanosti koje govore o jednom realitetu izmjerenom, potvrđenom i dokazanom uz pomoć znanstvenih instrumenata, a u koje vjeru polaže sve više ljudi danas, dok s druge strane imamo teologiju koja govori o jednome transcendentnom biću; ona se bavi, spasenjem, istinom, utjelovljenjem i slobodom. Mnogi znanstvenici tvrde

---

¹ Ante MATELJAN, Postmoderna i teologija, *Crkva u svijetu*, 37 (2002.) 4, 389.

² Usp. Ante MATELJAN, Postmoderna i teologija, 393.

³ Usp. *Isto*, 394.

da je dijalog put rješavanja problematike odnosa teologije i znanosti. Macaut u svom radu *Napredak prirodoslovnih znanosti i teologije znanstvenim revolucijama* po uzoru na Dominquea Lamberta i njegove knjige *Znanost i teologija. Oblici dijaloga* donosi tri modela dijaloga: konkordistički, diskordistički te način povezivanja i artikulacije.⁴

1. Konkordistički model: zauzima stajalište gdje su teologija i znanost na istoj razini i sve njihove razlike se umanjuju i brišu.
2. Diskordistički model: je model koji između teologije i znanosti podiže „neprobojnu zapreku“ zbog čega se znanostima i teologiji onemogućuje međusobna suradnja.
3. Način povezivanja i artikulacije: najbolji način za ostvarivanje dijaloga gdje se potiče uvažavanje razlike između pristupa teologije i pristupa drugih znanosti.

Nadalje, Macaut u svom radu tvrdi kako jednostavno moraju postojati dodirne točke između prirodoslovnih znanosti i teologije. Jedna od njih je istina, što je također predmet razmatranja u radu. Istina je stvarnost koju teologija tematizira u svijetu kojim vladaju i istražuju prirodoslovne znanosti.⁵ Sve navedeno upućuje na pitanje teologije za odricanjem svojih istina vjere ili promjene kategorija u kojima ona očituje svoje istine vjere. To se mora dogoditi ako pojam univerzalnosti istine gledamo kao ono što ovisi o paradigmi kojom se artikulira i iz koje crpi kategorije, međutim univerzalna istina nije uvjetovana paradigmom, već njom izražena, formulirana, a ne konstruirana. Prva pretpostavka polazi od jezične uvjetovanosti, a druga od primata ideje, pomalo na tragu platonizma.

U Kuhnovoj *Strukturi znanstvenih revolucija* istina gledana epistemološki i pozitivistički određena je paradigmom i prema toj paradigmi stvara svoje kategorije, teologija točnije osoba Isusa Krista podređena je paradigmom koja vlada tim razdobljem, ona paradigma koja će jednom prestati i koja će biti zamijenjena nekom drugom paradigmom. Stoga, potrebno je prvenstveno razmotriti problematiku značenja paradigmatičke stvarnosti.

---

⁴ Usp. Ivan MACUT, *Napredak prirodoslovnih znanosti i teologije znanstvenim revolucijama*, *Služba Božja*, 55 (2015.), 2, 189.

⁵ Usp. *Isto*, 190.

2. STRUKTURA ZNANSTVENIH REVOLUCIJA

Thomas S. Kuhn veliki američki intelektualac, filozof znanosti te autor *Strukture znanstvenih revolucija* sa svojim pojmovima paradigme i normalne znanosti u potpunosti mijenja znanstvene poglede XX. stoljeća. U ovom dijelu nalazi se sustavan prikaz pojmova koje Kuhn donosi. Pod tim navedem pojmovima postavlja se pitanje: Može li osoba Isusa Krista biti shvaćena kao paradigma? Kuhn smatra da su znanstvene promjene uvijek u odnosu na fizikalne znanosti, a teologiju i filozofiju ne uključuju u svoje rasprave. Međutim nemoguće je poreći sve dodirne točke koje donosi njegova struktura znanstvenih revolucija, a posebno pitanje paradigme i normalne znanosti.⁶ Stoga je potrebno analizirati što za Kuhna znače paradigme, normalne znanosti te zašto i kako se događa smjena paradigmi.

2.1. PARADIGMA

Kuhn navodi da je obilježje paradigme: „univerzalno prihvaćena znanstvena dostignuća koja nekoj zajednici praktičara neko vrijeme pružaju modele problema i rješenja.“⁷ Za Kuhna termin paradigma označava čitav splet vrijednosti, znanja, uvjerenja ili općeprihvaćenih činjenica koje vladaju kako je već prethodno rečeno jednim vremenom i drži ih se kao istinite poglede na svijet. Paradigme čine znanost mogućom. Prihvaćanje neke paradigme omogućuje samu pripadnost određenome znanstvenom krugu, u kojemu svi nose ista uvjerenja.⁸ Prije postojanja neke paradigme postoji pred-paradigmatsko razdoblje pod kojim se podrazumijeva postojanje nekih škola u kojima paradigma u tim trenucima bivstvuje kao „nezrela znanost.“⁹

Proučavanje same paradigme, prema Kuhnu, priprema člana te određene škole za znanstveni krug u kojem će on djelovati. Kada se paradigma u potpunosti prihvati ona postaje normalna znanost. Jedan od mnogih primjera paradigmi koju Kuhn u svom djelu spominje jest geocentrični sustav. Prihvaćanjem toga da je zemlja u središtu svijeta i da se sve okreće oko nje ljudi koji su vjerovali u tu istinu nisu ju doveli u pitanje. Ona je za njih bila apsolutna, jasna i potpuno univerzalna istina, sve do pojave heliocentričnoga sustava. Važna

---

⁶ Usp. *Isto*, 181.

⁷ Thomas KUHN, *Struktura znanstvenih revolucija*, Zagreb, 1999., 10.

⁸ Usp. Thomas KUHN, *Struktura znanstvenih revolucija*, 230.

⁹ Usp. Eugen BABIĆ, *Struktura znanstvenih revolucija*, (diplomski rad), Sveučilište u Rijeci, Rijeka, 2015., 17.

značajka koja se odnosi na pojam paradigme jest to da ona sa sobom nosi svoje krize i anomalije te u jednom periodu biva zamijenjena drugom paradigimom.

2.2. NORMALNA ZNANOST

Pojam *normalna znanost* najjednostavnije će pojasniti što je za postmodernu u znanstvenom smislu istina i što je ono što ju oblikuje. Nakon što je neka paradigma prihvaćena kao općeprihvaćena istina u određenoj skupini ona se stabilira u njihovu znanstvenu sliku svijeta i oni djeluju u okviru nje i pod tim vidom ona za njih postaje normalna znanost. *Normalna znanost u određenom vremenskom razdoblju vrijedi kao model koji najbolje, ili bolje od suparničkih teorija, objašnjava probleme koji se nameću. Nijedna znanstvena paradigma nikada ne daje odgovore na sve probleme, ali to nije potrebno. Znanstvenici djeluju i istražuju u okvirima same paradigme. Svojim radom ne doprinose razgradnji, već izgradnji okvira znanstvene paradigme unutar kojeg se nalaze.*¹⁰

Primjerice, to je razvidno kod već spomenutoga geocentričnog sustava u sklopu normalne znanosti, kada je on u potpunosti prihvaćen od određene skupine ljudi i za njih postaje apsolutna istina. Sve što se događa događa se u okviru te paradigme, tj. ona određuje kategorije i formulira istinu. Paradigme sa sobom donose i zagonetke. Te zagonetke čine znanstvenicima paradigmu još zanimljivijom, oni ih pokušavaju riješiti, međutim ukoliko je veliki broj tih zagonetki nerješiv, dolazi do krize paradigme i istine koju ona donosi. Niti jedna paradigma u svojoj srži nije savršena. Te krize ili anomalije kako ih Kuhn naziva prvi su uzrok zašto paradigma sama po sebi nije održiva jer ne može opravdati ono što smatra istinom. Krize posljedično dovode do znanstvene revolucije. Anomalije u sklopu same paradigme koja se smatra istinitom su prvi znak da je potrebna nova paradigma.

Nova paradigma ili kako ju Kuhn naziva *Paradigma II* najlakše se može prikazati pomoću primjera smjene geocentričnoga s heliocentričnim sustavom. Nakon spoznaje da geocentrični sustav i njegove anomalije nisu rješive, došlo je do pronalaženja nove paradigme i promjene stare. Taj proces se ne događa naglo nego se uslijed pojave anomalija u prethodnoj paradigmi otkriva. Sada je sunce u središtu, istinitost te teorije nova je paradigma koja i do danas nije zamijenjena nekom drugom paradigmom. Taj kumulativni povijesni

---

¹⁰ Ivan MACUT, Napredak prirodoslovnih znanosti i teologije znanstvenim revolucijama, *Služba Božja*, 55 (2015.) 2, 181.

proces uvijek se iznova pojavljuje i mijenja, što nam govori da možda jednom više sunce ne bude u središtu i istina zauvijek ostane relativan pojam, te se oblikuje prema kategorijama paradigme.

3. EPISTEMOLOŠKO SHVAĆANJE TEOLOŠKE ISTINE

Ono što odlikuje pozitivističke znanosti jest to da istina nije fundamentalna, nego je ustanovljena na eksperimentalnom istraživanju.¹¹ Priznanje da ne postoji jamstvo znanstvenoga znanja ne služi za umanjivanje vrijednosti prirodne znanosti, već je riječ o tome da se načini ispitivanja koje koriste neke drugačije znanosti, kao što je i sama teologija, mogu dokazati kao istiniti načini spoznaje jer daju smisao njihovom iskustvu.¹² Istinska teologija zastupa ideju da naše znanje o entitetima ne mora biti usklađeno s naravima koje oni posjeduju. Drugim riječima, ne postoji univerzalna epistemologija jer Boga se spoznaje na načine koji su u skladu s božanskom naravi, što je različito od načina na koje se može shvatiti bilo koji drugi entitet.¹³

Da bi se to bolje pojasnilo potrebno je uzeti u obzir novi pojam, a to je misterij. Tim pojmom govorimo o jeziku koji je za teologiju realnost. Misterij bi bio *susret s božanskom neopisivošću*.¹⁴ Božanska prisutnost temelj je postojanja svijeta i Stvoritelj je sudionik u svakoj pojavi. Beskonačni Bog je zakriven velom od izravna susreta s ljudskim bićima.¹⁵ Misterij kao realnost obilježava svako iskustvo i istinu pridjevom religijski. Pod takvim iskustvom sveprisutnost Boga kao imanentnoga i transcendentnoga je realni *objekt* teologije kao znanosti. Samo religiozno iskustvo dano je u slobodi Božje objave.¹⁶ Kritički realizam u teologiji može se ostvariti jedino putem vjerovanja. Božja realnost u teologiji recipročna je vjeri. Stoga ako teolog radi s vjerom, da je ono što on zastupa realan *objekt* pa makar izražen kao misterij, taj *objekt* mu je dan, i samim time čini racionalnu pouzdanost iskustva i istine koju donosi.¹⁷

3.1. PARADIGMA HANSA KÜNGA

---

¹¹ Usp. John POLKINGHOME, *Vjera u Boga u doba znanosti*, Split, 2019., 142.

¹² Usp. John POLKINGHOME, *Vjera u Boga u doba znanosti*, 142.

¹³ Usp. *Isto*, 143.

¹⁴ Usp. *Isto*, 144.

¹⁵ *Isto*, 144.

¹⁶ Usp. *Isto*, 145.

¹⁷ Usp. *Isto*, 152.

Kao odgovor na krizu koju opaža u teologiji, Küng pokušava postići *osnovni konsenzus* s teološkom paradigmom koja omogućava različite škole, teorije i metode.¹⁸ Konsenzus koji on nudi jest reinterpretacija prošlosti pomoću koje će se stvoriti budućnost teologije. Küng preuzima cijelu Kuhnovu terminologiju, međutim paradigma za njega nije samo neka vodeća teorija kao kod Kuhna već cijelo jedno zvijezde teorija, uvjerenja i vjerovanja koje dijele članovi jedne zajednice.¹⁹ Da bi se mogao osloniti na isti epistemološki model kao i Kuhn, Küng nastoji učvrstiti vezu između znanosti i teologije na način da pravi razliku između mikroparadigmi, mezoparadigmi i makroparadigmi. Primjer makroparadigme može se pronaći u fizici. To su modeli za opća rješenja npr. kopernikanske paradigme. Mezoparadigme služe za rješenje nekog problema 'srednjega raspona' npr. teorija da se svjetlost širi pomoću vala. Mikro modeli nude detaljnija rješenja specifičnijih problema kao naprimjer otkriće X-zraka.²⁰ Analogno s ovim primjerom Küng u teologiji postavlja primjer makroparadigme, a to je augustinovski, tomistički ili reformacijski model. Primjer mezoparadigme je teorija stvaranja, sakramenti ili milost, dok u mikroparadigmu, primjerice, spada nauk o izvornome grijehu.²¹

Küng ne pretpostavlja nikakve kriterije za postavljanje određenih teorija u svaku od tih kategorija, također ne istražuje njihove međusobne odnose. On u svoju teoriju doslovno precrtava iz Kuhnove ilustracije paradigme. Kroz periode nastoji pokazati kako postoje paralele između teološkoga razvoja i razvoja u prirodnim znanostima. Navodi pet paralela:

1. U teološkom zajednicama kao i u prirodnim znanostima, postoji *normalna znanost* sa svojim klasičnim udžbenicima, autorima, što karakterizira kumulativni rast znanja, rješavanje *zagonetki* i pokušaj otpora prema onome što bi moglo uzrokovati promjenu trenutačne paradigme.²²
2. Kao što je slučaj u prirodnim znanostima, tako i u teologiji, stupanjem krize dolazi do svijesti o njezinome rastu. Porast krize naznačuje lom dosadašnjih metoda i pravila i dolazak nove paradigme.²³
3. Starija paradigma, biva zamijenjena novom.²⁴

---

¹⁸ Usp. Erich VON DIETZE, Hans Kung's paradigm theology and some educational implications, *Religious Education*, 93 (1998.) 1, 70.

¹⁹ Usp. Erich VON DIETZE, *Hans Kung's paradigm theology*, 70.

²⁰ Usp. *Isto*, 70.

²¹ Usp. *Isto*, 71.

²² Usp. Richard A. RHEM, Theological Method: The Search for a New Paradigm in a Pluralistic Age, *The Reformed Review*, 39 (1986.) 3, 245.

²³ Usp. Richard A. RHEM, Theological Method, 245.

4. Prihvatanje ili odbijanje nove paradigme ne može biti samo racionalni postupak, nego se može okarakterizirati kao obraćenje.²⁵

5. U teološkoj zajednici kao i u znanstvenoj, ako se uspije predvidjeti dolazak nove paradigme, s teškoćom se može reći da li nova paradigma zamijenjuje staru ili se apsorpira u nju. Međutim, ako se prihvati konsolidira se kao tradicija.²⁶

Ukoliko je istina suočena samo s promjenama paradigme i novim pojmovima koje paradigma donosi, ona postaje žrtva povijesnoga relativizma. To je najveća poteškoća s kojom se teolog može susresti.²⁷ Küng tvrdi da i u teologiji i prirodnim znanostima prilikom svake promjene paradigme postoji kontinuitet, što je suprotno Kuhnovom učenju, jer za njega ne postoji nikakav kontinuitet, tj. pravolinijski ili kumulativni napredak znanosti. Pitanje kontinuiteta čini veliku razliku između Kuhnove i Küngove paradigmatičke stvarnosti.

U teologiji i povijesnim znanostima prilikom stvaranja nove paradigme nije riječ o *novom stvaranju tradicije već o novom formuliranju tradicije*, zato je riječ o jednom kontinuitetu, a ne diskontinuitetu.²⁸ Izvorni događaj i norma u kršćanskoj teologiji kojoj se treba uvijek vraćati jesu događaj Izraela i Isusa Krista. Jedan predstavlja Stari zavjet, a drugi Novi. Izrael koji se ostvario u Isusu Kristu, nije samo podatak koji označava povijest, već je dinamika, živa snaga koja se uvijek iznova ostvaruje u Isusu Kristu.²⁹ Küng cijelu povijest kršćanstva dijeli u šest glavnih paradigmi. Ta kontinuirana smjena paradigmi u teologiji može se vidjeti na sljedećem primjeru:

---

²⁴ Usp. *Isto*, 245.

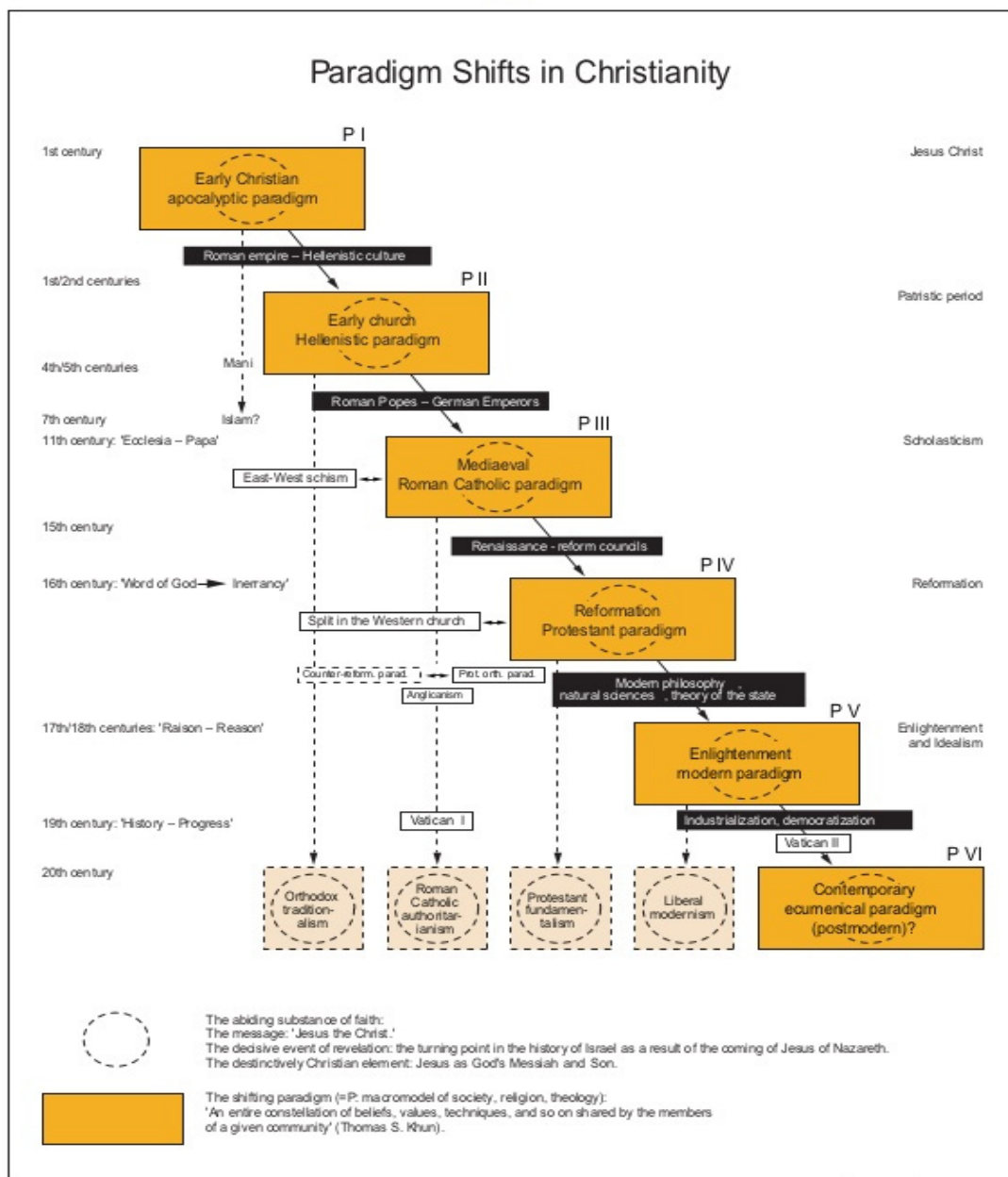
²⁵ Usp. *Isto*, 245.

²⁶ Usp. *Isto*, 245.

²⁷ Usp. *Isto*, 254.

²⁸ Usp. *Isto*, 245.-246.

²⁹ Usp. *Isto*, 246.

1. Smjena paradigmi u kršćanstvu ³⁰

1. Apokaliptična paradigma primitivnoga kršćanstva
2. Helenistička paradigma patrističkoga razdoblja

³⁰ Preuzeto sa: <https://image.slidesharecdn.com/jalandialoghunsungdanperspektifmuslim-170901140206/95/jalan-dialog-hans-kung-dan-perspektif-muslim-52-638.jpg?cb=1504275825> (15. IX. 2021.)

3. Srednjovjekovna rimokatolička paradigma
4. Protestantska (reformacijska) paradigma
5. Moderna prosvjetiteljska paradigma
6. Nova ekumenska paradigma u nastajanju

Iako je svaka paradigma duboko u sebi različita od prethodne, kršćani koji su pripadali jednom od tih razdoblja svoju su vjeru razumijevali i doživljavali proporcionalno razumijevanju i iskustvu vjernika drugih razdoblja.

Nadalje, Küng nastoji povući paralele i razlike između znanstvenoga napretka u povijesti znanosti i teologiji. On pokušava pronaći odgovor na pitanje postoji li osnovni konsenzus u kršćanskoj teologiji danas, drugim riječima, je li postoji nešto u Crkvi danas, što bi ukazivalo na dolazak nove paradigme? Ako postoji, kako bi bila strukturirana ta paradigma?³¹ Odgovor na to Küng nudi kroz bitne karakteristike današnjega vremena koje bi nova paradigma trebala u sebi sadržavati. Međutim, iznad bilo kakvih karakteristika, svaka nova paradigma bi u sebi imala dvije konstante u odnosu na koje se kršćanska poruka mora izraziti.³²

1. Sadašnji svijet kao horizont
2. Kršćanska poruka kao standard.

Sadašnji svijet kao horizont, jest naš sadašnji svijet unutrašnjeg iskustva u kojemu se mora dogoditi teološka formulacija i refleksija. Stalna promjena se događa u čovječanstvu, stvarnosti svijeta i jastvu, a očituje se u neprestanoj povijesti pravde i nepravde, uspjeha i patnje, smisla i besmisla. S druge strane kršćanska poruka kao standard odnosi se na svjedočenje evanđelja kao središta kršćanske teologije u cijelosti, kako je zabilježeno u Starom i Novom zavjetu.³³

Evanđelje koje govori o Kristu uvijek je povezano s određenim razvojem u suvremenoj teološkoj povijesti, a samim time što je izvor teologije onda je uzrok svake nove teološke krize. Stoga se pojava nove paradigme može dogoditi samo ako time naslovljavamo nastanak novoga teološkog pokreta. Drugim riječima potpuna zamjena ili negiranje stare

---

³¹ Usp. Richard A. RHEM, *Theological Method*, 246.

³² Usp. Richard A. RHEM, *Theological Method*, 247.

³³ Usp. *Isto*, 247.

paradigme nikada u teologiji ne može biti ostvarena, jer se teologija utemeljuje na povijesnim događajima.³⁴ Promjena paradigme u teologiji može se ostvariti samo u okviru *odluke u vjeri*, ako se to dogodi, način razumijevanja koji se prihvaća, odmah postaje dio tradicije.³⁵

Kao jedan primjer nastanka novoga teološkog pokreta može se uzeti suvremena kristologija u kojoj se očituje pluralizam kristoloških usmjerenja. U posljednjim desetljećima teološka razmišljanja o otajstvu Isusa Krista stvorila su razne modele razumijevanja:

1. *Klasični kristološki model* je model koji susrećemo u kristologiji Jeana Galota koja je usmjerena na afirmaciju ljudskoga i božanskog identiteta Isusa Krista. Ta afirmacija je temelj za Isusova djela otkupljenja i oslobođenja. Takav model temelji se na biblijskim, patrističkim i crkveno-saborskim izvorima, posvećenima kristologiji i soteriologiji.³⁶

2. *Egzistencijalni model* koji nalazimo u kristologiji Rudolfa Bultmanna. Kao što sam naziv kaže u ovome modelu je bitno da čovjek daje jedan autentični smisao svojoj vjeri, gdje se život u vjeri stavlja pred egzistencijalnu odluku. Ključna riječ u ovome modelu je kerigma po kojoj božanska Riječ poziva čovjeka na autorealizaciju sebe u vjeri.³⁷

3. *Evolutivno-kozmički model* koji se razrađuje u kristologiji Pierrea Teilharda de Chardina. U ovome modelu događaj Isusa Krista stavlja se u kozmički ambijent na osnovi Novoga zavjeta. *Isus Krist je pravi i transcendentalni temelj, vrhunac kozmičkog razvoja i sazrijevanja, kao i njegov konačni cilj; on vodi, pročišćava i nosi prema ispunjenju evolutivni proces svemira i čovječanstva. Isus iz Nazareta, čovjek-Bog, jest univerzalni, kozmički Krist, prava "Točka Omega"*.³⁸

4. *Transcendentalni model* koji predstavlja Karl Rahner govori o tome kako kršćanska vjera u Isusa Krista, utjelovljenoga Sina Božjega i Spasitelja, ljudima nije strana ni mitološka, već se transcendentalnim putem može pokazati kako temeljima ljudskog iskustva ne proturječi izričaj vjere u utjelovljenome Sinu Božjem.³⁹

---

³⁴ Usp. *Isto*, 246.

³⁵ Usp. *Isto*, 246.

³⁶ Usp. Ivan KARLIĆ, *Pristupi Isusu Kristu, Usmjerenja suvremene kristologije i Krist u nekršćanskim religijama, Crkva u svijetu*, 33 (1998.) 2, 105-106.

³⁷ Usp. Ivan KARLIĆ, *Pristupi Isusu Kristu*, 106.

³⁸ *Isto*, 106. -107.

³⁹ Usp. *Isto*, 107.

5. Osim tih modela postoje još: *estetski model*, *povijesni model*, *humanistički model*, *kontekstualni model*, *model oslobođenja*, *psihološki model*, *feministički model* i *interreligiozni model*.⁴⁰

Svi ti modeli su zapravo izrazi svjedočanstva koji posadašnjuju kristologiju, te na taj način pokušavaju da suvremena kristologija približi otajstvo Isusa Krista čovjeku toga vremena. Međutim, važno je naglasiti kako svaki od tih modela, prema Küngu, ne predstavlja jednu novu paradigmu ili teoriju, već jedan novi način razmišljanja u kojemu se uvijek na kontinuirani način iznosi vjera u Isusa Krista, samo pod vidom drugačijega razumijevanja.

Dakako, kad se govori o pluralizmu kristologija u modernom svijetu, važno je naglasiti kako su one prožete principom sekularizma i imanencije. Zbog toga je potrebno kritički se osvrnuti na *kristologiju odozgo* i historijsko-kritičko-fenomenološku metodu koju zastupa Küng. Razlog tome je što liberalne škole iz kojih je protekao i Küng tumače kako je Predaja ustvari mentalna kreacija prvih kršćanskih zajednica.⁴¹ Luigi Iammarrone profesor kristologije sa sveučilišta u Rimu, znanstveno i kritički radi osvrt prema Küngovim ontološkim, spoznajnim i hermeneutičkim načelima.

Njegovo spoznajno načelo utemeljeno na radikalnom historicizmu prema kojemu ne može percipirati nikakva tvrdnja koja bi bila apsolutna što je još jedna potvrda kako se Küngova kristologija zasniva na modernom načelu imanencije.⁴² Prema njemu misao oblikuje bitak, a ne obrnuto što je nespojivo s kršćanskom objavom.⁴³ Ontološko načelo temelji se na tome da se iz povijesti i naravi otkloni sva transcendentna stvarnost, drugim riječima sve ono što nije znanstveno utemeljeno. Hermeneutičko načelo dovodi do pravljenja ogromne razlike između oblika i sadržaja teksta koji ovise o kulturnom obzorju i nakani pisca.⁴⁴

Küngova liberalna kristologija protuslovna je njegovoj tvrdnji da se u teologiji događa kontinuirana smjena paradigmi tek kriterijem diskontinuiteta⁴⁵, jer se to da je Krist Bog, ne može svesti samo na shvaćanje samo prvotne, helenističke ili židovske zajednice, već

---

⁴⁰ Usp. *Isto*, 108-111.

⁴¹ Usp. Vladimir MERČEP, Küngov »Christ sein« u ogledalu prof. Jammarnonea, *Crkva u svijetu*, 13 (1978.) 4, 356.

⁴² Usp. Vladimir MERČEP, Küngov »Christ sein« u ogledalu prof. Jammarnonea, 356.

⁴³ Usp. *Isto*, 356.

⁴⁴ Usp. *Isto*, 365.

⁴⁵ Usp. René LATOURELLE, Critères d'authenticité historique des Évangiles, *Gregorianum*, 55 (1947), 622.

skupnim promatranjem evanđelja, dolazi se do toga da je sam Isus bio svjestan svoje apsolutne vlasti, te da je njegova osoba u središtu teološke istine.⁴⁶

3.2. OSOBA ISUSA KRISTA KAO PARADIGMA

U ovom poglavlju govorit će se o tome je li moguće osobu Isusa Krista gledati kao paradigmu ili je paradigmatom stvarnošću formulirana njegova istina? Ako postoji mogućnost da je Isus Krist paradigma došlo bi do apsolutnog rušenja temeljnih vjerskih istina jer smjenom takve paradigme dogodila bi se i smjena dogme, što je u bilo kojem slučaju pogubno za teologiju.

3.2.1. PARADIGMA KROZ OSOBNOSTI ISUSA KRISTA

1.) *U Pismima svetim,
o Sinu svome, potomku
Davidovu,
po tijelu,
postavljenom Sinom
Božjim,
u snazi,
po Duhu posvetitelju,
uskrsnućem od mrtvih,
o Isusu Kristu, Gospodinu
našemu (Rim 1,3-4).*

⁴⁷

2.) *U početku bijaše Riječ i
Riječ bješe u Boga
i Riječ bijaše Bog.(...)
I Riječ tijelom postade
i nastani se među nama
i vidjesmo njegovu slavu
–slavu koju ima
Jedinorođenac
od Oca – pun milosti i istine
(Iv 1,1.14).*

⁴⁸

⁴⁶Usp. Vladimir MERČEP, Küngov »Christ sein« u ogledalu prof. Jammarnonea, 359.

⁴⁷ John POLKINGHOME, *Vjera u Boga u doba znanosti*, 48.

⁴⁸ John POLKINGHOME, *Vjera u Boga u doba znanosti*, 48.

3.) *Gospodina Isusa Krista treba priznavati za jednog i istog Sina: isti je savršen u boštvu i isti je savršen u čovještvu; isti je pravi Bog i pravi čovjek (...) jedan je i isti Krist, jedinorođeni Sin Gospodnji, za koga se priznaje da je u dvije naravi nepomiješan, nepromjenjiv, nepodvojen i nedjeljiv.*

2. Ilustracijski prikaz tekstova za primjer *Paradigmi kroz osobnosti Isusa Krista*

Prvi odlomak je iz Poslanice Rimljanima u kojem Pavao izvodi formulu uskrsnuća i kristologije.⁵⁰ To je klasičan odgovor na Isusovo uskrsnuće čiji je događaj smješten u povijesti. S tim odlomkom želi se pokazati kako je osobnost Isusa Krista opravdana samim Isusovim govorom o Sinu Božjemu⁵¹, gdje se u trenutku uskrsnuća mijenja čovjekov odnos prema vjeri. Drugim riječima preuzimajući čovještvo i dijeleći ga s ljudima, Isus postaje isti s njima u svemu osim u grijehu. Isus je taj koji ljudima može opravdati grijeh i dati spasenje. Drugi odlomak koristi starozavjetne slike Riječi kao Božje djelotvornosti koje kombiniraju židovske ideje i Božju mudrost s grčkim pojmom koji označava racionalni poredak svijeta, a to je Logos.⁵² Nadalje, treći odlomak u stilu novozavjetne slike svijeta, filozofskim jezikom govori o dvije naravi kako bi se jasno ukazalo na Kristovu božansku i ljudsku narav.⁵³ Usporedbom tih triju tekstova možemo uvidjeti jasni kontrast i stupnjevitost. Iako je kristologija središnja tema svih triju tekstova postavlja se pitanje mogu li se oni sagledati u vidu kontinuiranoga istraživanja i razvoja dogme ili doktrinarnoga iskrivljenja odnosno, preoblikovanja dogme.⁵⁴

Ako promjena paradigme u sebi znači i proširivanje prethodne paradigme te ona sadrži više mogućnosti odgovora, onda ova tri odlomka predstavljaju tri različite paradigme gdje se istina o osobi Isusa Krista jednom javlja kao Isusov govor o njegovoj božanskoj naravi, drugi put kao istina o Logosu darovanom od Boga, treći put kao istina o osobi Isusa Krista u kojoj se sjedinjuju dvije naravi: božanska i ljudska. Tu je istina formulirana od strane paradigme koja vlada tim određenim periodom. Pod tim vidikom možemo zaključiti kako se

---

⁴⁹ *Isto*, 48.

⁵⁰ Usp. *Isto*, 48.

⁵¹ Usp. *Isto*, 49.

⁵² Usp. *Isto*, 49.

⁵³ Usp. *Isto*, 49-50.

⁵⁴ Usp. *Isto*, 50.

u samoj teologiji može naći znanstveno usavršavanje jednoga modela koji se stabilira u jednom određenom učenju ili školi koja taj model zastupa.⁵⁵

Međutim u prethodnoj razradi triju odlomaka se radi o kombinaciji kontinuiteta i diskontinuiteta događaja.⁵⁶ Kada je riječ o tome važno je naglasiti da nije u pitanju diskontinuitet koji zastupa Kuhn, tj. diskontinuitet kojeg obilježavaju različite paradigme u isto vrijeme. Bez obzira što se kategorije Staroga i Novoga zavjeta isprepleću one jedna drugu ne negiraju, nego se nadopunjuju u jednoj istini.⁵⁷ O toj isprepletenosti Staroga i Novoga zavjeta sv. Augustin kaže: *Novi se zavjet u Starome skriva, a Stari se u Novome otkriva.*⁵⁸

Zadatak teologije je vrlo jasan. Ona svoje koncepte treba nastojati povezivati s temeljnim događajima i kontinuitetom iskustva njezinih vjernika ili bi inače samo stvarala idole i nove paradigme.⁵⁹ *Teologija ne uživa luksuz koji eksperiment daruje znanosti, dajući mogućnost rada s bitno kontroliranim i ponovljivim iskustvom. Ona mora gledati zadane i neponovljive događaje objave koje je Bog izabrao za spoznaju njegove božanske naravi. (...) Teološko ispitivanje nije samo upravljano na kaljenje intelektualne žeđi za razumijevanjem. Njegovi uvidi zahtijevaju odgovore i implikacije za ljudsko ponašanje.*⁶⁰ Središnje pitanje istine u teologiji i znanosti nikad se neće moći u potpunosti podudarati u cjelovitosti. Kako je već prethodno rečeno neke njihove točke po pitanju istine mogu imati podudarnosti, ali cjelovitost nije moguća. Stoga im preostaje da svaka svoju istinu razvija na način svojstven njihovom razumijevanju i da pokušaju dijalogizirati što više jedna s drugom.

3.2.2. PARADIGMA U LUKINOM EVANĐELJU

Drugi primjer smjene paradigme povezane s osobom Isusa Krista može se pronaći u Lukinom evanđelju povezane s događajem u Emausu:

Onog istog dana – prvog u tjednu – dvojica Isusovih učenika su putovala u selo koje se zove Emaus, udaljeno od Jeruzalema šezdeset stadija. Razgovarahu međusobno o svemu što se

---

⁵⁵ Usp. Hans KUNG, *Postoji li Bog?*, Zagreb, 1987., 107.

⁵⁶ Usp. John POLKINGHOME, *Vjera u Boga u doba znanosti*, 51.

⁵⁷ Usp. John POLKINGHOME, *Vjera u Boga u doba znanosti*, 52.

⁵⁸ Sv. Augustin, *Quaestiones in Heptateuchum*, 2, 73: PL 34, 623; usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum*, 16.

⁵⁹ Usp. John POLKINGHOME, *Vjera u Boga u doba znanosti*, 64.

⁶⁰ John POLKINGHOME, *Vjera u Boga u doba znanosti*, 65.

dogodilo. I dok su tako razgovarali i raspravljali, približi im se Isus i pođe s njima. Ali prepoznati ga – bijaše uskraćeno njihovim očima.

On ih upita: "Što to putem pretresate među sobom?" Oni se snuždeni zaustave te mu jedan od njih, imenom Kleofa, odgovori: "Zar si ti jedini stranac u Jeruzalemu te ne znaš što se u njemu dogodilo ovih dana?" A on će: "Što to?" Odgovore mu: "Pa ono s Isusom Nazarećaninom koji bijaše prorok - silan na djelu i na riječi pred Bogom i svim narodom: kako su ga glavari svećenički i vijećnici naši predali da bude osuđen na smrt te ga razapeli. A mi se nadasmo da je on onaj koji ima otkupiti Izraela. Ali osim svega toga ovo je već treći dan što se to dogodilo. A zbuniše nas i žene neke od naših: u praskozorje bijahu na grobu, ali nisu našle njegova tijela pa dođoše te rekoše da su im se ukazali anđeli koji su rekli da je on živ. Odoše nato i neki naši na grob i nadoše kako žene rekoše, ali njega ne vidješe.

A on će im: "O bezumni i srca spora da vjerujete što god su proroci navijestili! Nije li trebalo da Krist sve to pretrpi te uđe u svoju slavu?" Počevši tada od Mojsija i svih proroka, protumači im što u svim Pismima ima o njemu. U to se približe selu kamo su išli, a on kao da htjede dalje. No, oni navaljivahu: "Ostani s nama jer zamalo će večer i dan je na izmaku!" I uniđe da ostane s njima. Dok bijaše s njima za stolom, uze kruh, izreče blagoslov, razlomi te im davaše. U to im se otvore oči te ga prepoznaše, a on im iščeznu s očiju." (Luka 24: 13-31).

Zadnja rečenica ovog evanđelja: *otvore oči* upravo je ono što u Kuhnovom smislu predstavlja otkriće. Učenici su na novi način doživjeli stvarnost, počeli shvaćati da je Isus Mesija koji je trebao umrijeti i nakon tri dana uskrsnuti, te da je to ono što je u Pismima zapisano. Taj događaj se može identificirati s promjenom paradigme.⁶¹

Prva anomalija koja se pojavljuje u tom događaju vezana je uz pitanje života i smrti. Spoznati da osoba koja je umrla ponovno živi bilo je potpuno suprotno vjerovanju toga vremena. Za Palestince⁶² nije bilo strano misliti da osoba koja je umrla živi ponovno, ali

---

⁶¹ Usp. Dirk-Martin GRUBE, Christian theology emerged by way of a Kuhnian Paradigm Shift, *International Journal of Philosophy and Theology*, 79 (2018.) 1-2, 181

⁶² Tek u kasno starozavjetno doba, potkraj 2. st. prije Krista, Židovi su počeli ispovijedati vjeru u uskrsnuće tijela (usp. Dn 12,1s; 2 Mak 7,1s; Iz 26,19s). Nije nipošto slučajno da se upravo nakon sužanjstva, u eshatološkim i apokaliptičkim sredinama koje su nadživjele katarzu sužanjstva, rodila nada u uskrsnuće mrtvih kao odgovor na beznađe zbog neizbježne sudbine koja je vodila u smrt. Misli se konkretno na 2. st. prije Krista, na 135. godinu kada je iz krize u doba rata nikla ideja o uskrsnuću, jer je nemoguće da tlačitelji i pogubljeni imaju istu kaznu odnosno nagradu. Naravno, ovoj ideji je pridonijela i spoznaja o Bogu koja stalno raste. Preuzeto: <https://blog.dnevnik.hr/print/id/1623585153/vjera-u-zagrobni-zivot.html> (23.IX.2021.)

primjena termina života nakon smrti zasigurno u kategorijama njihovoga vremena nije odgovarala za jednu razapetu osobu, gubitnika.⁶³

Druga anomalija predstavlja novo interpretiranje pisanih dokumenata koje zauzimaju važno mjesto u tradiciji. Ti pisani dokumenti inače nisu bili *revolucionarni* tj. u njih nisu dodavani novi spisi. Uzevši kao primjer (Izaija 42: 1–7 i 49: 1–6) gdje se govori o slugama Jahvinim kao onima koji su morali trpjeti došlo je do nove interpretacije pisama. Sada je već bilo moguće sintetizirati neke od tradicijskih tekstova sluge sa samim Mesijom.⁶⁴

Treća anomalija vezana je uz tradicionalno poimanje Mesije. Za Mesiju su se vezale dvije funkcije: prva je objedinjavanje svih ljudi, a druga je vezana za vojno politička pitanja. Međutim, došlo je do modifikacije termina Mesija koji je povezan s trpljenjem. Jedan takav primjer dogodio se reinterpretacijom teksta (Izaija, 53) gdje je nakon novoga tumačenja trpljenje postalo dio intencije termina Mesija. Kada su učenici na putu u Emaus susreli Isusa i kad su im se *otvorile oči* oni su ustvari razumjeli ono što prije nisu znali. Njihova percepcijska anomalija vezana uz Mesiju dobiva smisao i povezuju je sa smrću i mukom Isusa Krista.⁶⁵

Dakle učenici i prve kršćanske zajednice su prošli kroz otkriće i iskustvo koje je karakteristično za promjenu paradigme. Drugim riječima te zajednice su izrasle iz židovstva promjenom paradigme. Promjena paradigme podrazumijeva mijenjanje ključnih koncepata i pojmova stoga je mesijanski koncept iz židovstva izmijenjen u kršćanskoj teologiji. Mesija nije ni kralj ni politički vođa, ni slavan na taj način. Njegova se slava u kršćanstvu pronalazi u njegovoj patnji i smrti na križu. On ne vlada svijetom, ali trpi i upravo u tome trpljenju dobiva priznanje od svog Oca. U ovoj novoj paradigmi Mesija ispunjava svoju jedinu funkciju, a to je *donijeti eshaton*, posljednji čas.⁶⁶

Jedno od pitanja koje se postavlja ovdje je povezano s osobom Isusa iz Nazareta. Kako smjena paradigme može rekonstruirati povijesnog Isusa u Isusa Krista? Ta promjena paradigme događa se u kontekstu riječi *rekonstrukcija*. Rekonstrukcija Isusa iz Nazareta u Isusa Krista je ključna za promjenu paradigme te se uzima kao kristološka osnova za teoretiziranje. Drugim riječima za kristologiju ova smjena paradigme je *conditio sine qua non*

---

⁶³ Usp. Dirk-Martin GRUBE, Christian theology, 181.-182.

⁶⁴ Usp. *Isto*, 182.

⁶⁵ Usp. *Isto*, 182.

⁶⁶ Usp. *Isto*, 183.

jer u tom prijelazu od Isusa iz Nazareta do Isusa Krista nalazi se temelj kristologije.⁶⁷ Ta rekonstrukcija očituje se u tome što kod Isusa Krista nalazimo dvije naravi, ljudsku i božansku. Temelj rekonstrukcije je i temelj same kristologije, a to je utjelovljenje⁶⁸ Isusa Krista. Utjelovljenje Sina Božjega, ne označava samo to da je Isus Krist djelomično čovjek i djelomično Bog, ili mješavina jednoga i drugoga. On je istinski postao čovjekom, a istinski ostao Bogom. Isus Krist je pravi Bog i pravi čovjek.

Da je Isus Krist bio pravi čovjek svjedoči cijeli Novi zavjet. Ta činjenica je toliko dominantna i o njoj u povijesnom kontekstu imamo mnogo dokaza, posebno u evanđelju: Rodio se Davidovu gradu (Mt 2,1; Lk 2,4-11), majka mu se zvala Marija (Mk 6,3), osuđen je pod Poncijem Pilatom (Mt 27,11-50; Iv 18,28–19,37), umarao se (Iv 4,6), spavao (Mt 8,24). Po Isusu Bog ulazi u ljudski svijet u potpunosti. Na taj način Božja imanencija koju pronalazimo u Starome zavjetu postala je ontološka jer u Isusu Bog postaje čovjekom. Tim događajem, odnosno utjelovljenjem Bog ulazi u naše biće, to biće nam postaje stvarnost i njegova smrt postaje događaj spasenja za cijelo čovječanstvo.⁶⁹

U svim tim primjerima postaje očigledno da Isus Krist nije paradigma u Kuhnovskom smislu koja će jednom doći, vladati i nestati. Istinitost Isusa Krista ne crpi svoje kategorije iz paradigmatičke stvarnosti niti je ta stvarnost konstruirana, već je ona univerzalna istina koja je formulirana pomoću paradigme.

---

⁶⁷ Usp. *Isto*, 184.

⁶⁸ Utjelovljenje je dakle Otajstvo čudesnog ujedinjenja božanske i ljudske naravi u jedinstvenoj Osobi Riječi (KKC, 483).

⁶⁹ Usp. Joseph RATZINGER, *Isus iz Nazareta. Od ulaska u Jeruzalem do uskrsnuća*, Split, 2011., 95.

4. ISUS KRIST KAO UNIVERZALNA ISTINA

Pitanje o istini ujedno je i pitanje o Bogu zato što nam se objavljuje istina kroz Istinu. Samim time pitanje o istini nije prepušteno samo nekoj grani znanosti niti samo epistemologija ima pravo govoriti o istini, već pitanje o istini zadire duboko u čovjekovu egzistenciju. Stoga je pitanje o istini i teološko pitanje.⁷⁰ Teologija u svojoj srži ima istinu, stoga su svi kršćani dužni tragati za njom. Prihvatanje i vjernost⁷¹ istini ujedno je prihvaćanje i vjernost samom Bogu. U kršćanskoj teologiji Isus Krist je prava Istina. Stoga su nasljedovanje njegove riječi i vjernost zadatak svakoga kršćanina.⁷²

Pošto je ljudsko znanje ograničeno teologija nekada ne može pronaći nove argumentacije za istinu koja je povezana s Bogom, pa se čini kao da šuti. Razlog za šutnju je to što stoji u susretu sa znanošću, pozitivizmom, drugim riječima postmodernizmom koji teži za relativizacijom svega: *jedna od glavnih karakteristika današnjega mentaliteta jesu nepovjerenje i neprijateljstvo prema istini.*⁷³

Stoga zadatak teologije je da ne gubi svoju aktivnost te da svjesno i razumno traži svoju istinu u Istini, Bogu.⁷⁴ *Odreda se varaju oni koji kušaju prizvati Isusa pred svoje sudište, bilo ono pseudoznanstveno, prirodoznanstveno, ideološko, filozofsko ili čisto praktično-pragmatično. Krist ih sve nadvisuje za glavu, za život i ljubav koju je živio i s kojom je umro. U svim je praktičnim i teoretskim dilemama neotklonjiva istinitost i međusobna ovisnost ortodoksnosti i ortoprakse, jer na svojoj strani imaju Isusa: u njemu su u nerazdvojivoj svezi odjelotvoreni riječ i djelo. Stoga Isus ostaje jedini (s)mjerodavni čimbenik u ljudskoj povijesti.*⁷⁵

---

⁷⁰ Milan GELO, Pojam istine u misli Josepha Ratzingera, *Istina kršćanstva*, *Spectrum*, 3-4 (2013.) 1-2, 49.

⁷¹ KKC: 33. Čovjek. Izazvan svojom otvorenošću prema istini i ljepoti, svojim smislom za moralno dobro, svojom slobodom i glasom svoje savjesti, svojom čežnjom za beskonačnim i za srećom čovjek postavlja pitanja o Božjoj opstojnosti. U svemu tome on zamjećuje znakove vlastite duhovne duše. Budući da je »klica vječnosti što je u sebi nosi nesvediva na samu materiju«, čovjekova duša može imati svoje porijeklo samo u Bogu.

⁷² Usp. Milan GELO, Pojam istine u misli Josepha Ratzingera, 49-50.

⁷³ *Isto*, 58.

⁷⁴ Usp. *Isto*, 53.

⁷⁵ Tomislav PERVAN, *Istina utjelovljenje Riječi*, *Crkva u svijetu*, 17 (1982.) 3, 298.

4.1. UNIVERZALAN I ISTINIT

Kako kršćanska vjera, tako i život svakog kršćanina temelje se na Svetom pismu kao riječi Božjoj. Tom riječju iznesen je Božji spasenjski plan za ljudska bića, stoga istina koja se nalazi u Svetom pismu označava odnos između Boga i ljudi. Božja objava u povijesnoj konkretnosti, čija se autentičnost nalazi u čovjeku kao stvorenju, najveća teološka istina.⁷⁶ *Nato mu reče Pilat: "Ti si dakle kralj?" Isus odgovori: "Ti kažeš: ja sam kralj. Ja sam se zato rodio i došao na svijet da svjedočim za istinu. Tko je god od istine, sluša moj glas. Reče mu Pilat: "Što je istina? (Iv 18, 37-38)* Na Pilatovo pitanje u teologiji postoji vrlo jednostavan odgovor: istina nije nešto, nego Netko. Isus je Istina! Poosobljena i vječna istina, Riječ Božja koja je postala tijelom i nastanila se među ljude. To nije neka paradigma ili običaj⁷⁷, već univerzalna istina kršćanstva i svakoga vjernika koji ju treba slijediti i po njoj živjeti.

U ovom primjeru se može vidjeti govor o kršćanskoj antropologiji koja naglašava da Isus Krist ne objavljuje samo Boga, već i pravog, autentičnog čovjeka.⁷⁸ Čovještvo Isusa Krista najveće je ostvarenje čovječnosti i stoga je ono prototip svakoga drugog čovještva, jer njegov život, djelovanje, govor te sva njegova povijest je povijest ljubavi za čovjeka.⁷⁹ *U misteriju utjelovljene Riječi (tj. Krista) rasvjetljuje se i misterij čovjeka.*⁸⁰ Osim što Isusova čovječnost u sebi nosi konotaciju religioznoga, njezina narav zahvaća i socijalna, etička i politička pitanja: *Po svemu tome on i današnjemu čovjeku nudi model autentične čovječnosti, autentičnoga rasta i izgrađivanja čovjeka i svijeta, autentičnog zauzimanja za čovjeka, za istinu, za pravdu, za ljubav, za mir – za sve ono što doprinosi humanizaciji čovjeka (društva i svijeta) i „civilizaciji ljubavi“.*⁸¹

Hans Küng u svojoj knjizi *Biti kršćanin* na jako zanimljiv način govori o tome zašto je Isus Krist univerzalna istina. On tvrdi kako biti kršćanin ne znači da čovjek u sebi nosi sve ono što je istinito, dobro, lijepo, ljudsko. Jer istina, dobrota, ljepota i humanost postoje izvan kršćanstva. Ali kršćanskim se može nazvati sve ono što se u teoriji i praksi na izričit način odnosi na pozitivne reference na Isusa Krista. Nadalje kaže kako kršćanin nije svako ljudsko

---

⁷⁶ Usp. Milan GELO, *Pojam istine u misli Josepha Ratzingera*, 52.

⁷⁷ Usp. *Isto*, 59.

⁷⁸ Usp. Ivan KARLIĆ, *Isus Krist i suvremeni čovjek: evanđeoska načela i aktualizacija*, *Zbornik u čast prof. dr. sc. Josipa Balobana povodom 70. godine života*, J. Šimunović, S. Migles, Zagreb, 2019., 260.

⁷⁹ Usp. *Isto*, 260-261.

⁸⁰ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 22, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008.

⁸¹ Ivan KARLIĆ, *Isus Krist i suvremeni čovjek*, 261.

biće sa stvarnim uvjerenjem, iskrenom vjerom i dobra voljom, jer istinsko uvjerenje, iskrena vjera i dobro postoje i izvan kršćanstva. Ali svi oni kojima je život i smrt Isusa Krista presudna u životu mogu se nazvati kršćanima. Kršćanska crkva ne označava zajednicu u kojoj ljudska bića mogu steći spasenje, jer predan život i spasenje mogu postojati i izvan Crkve. Ali bilo koja kršćanska zajednica za koju je Isus Krist na koncu presudan, može biti kršćanska crkva. Stoga zašto je kršćanstvo posebno i zašto je Isus Krist univerzalna istina za svakog kršćanina? Odgovor je vrlo jednostavan, gdje god postoji sjećanje na Isusa Krista i gdje se ljudski život vodi Isusovim životom, u teoriji i praksi, tu je kršćanstvo posebno i tu je Isus Krist univerzalan za svakoga čovjeka.⁸²

Na meni je Duh Gospodnji, jer me pomazao. Poslao me da donesem Radosnu vijest siromasima, da navijestim oslobođenje zarobljenicima i vraćanje vida slijepcima, da oslobodim potlačene, da proglasim godinu milosti Gospodnje. (Lk 4,18-19). Isusovo poslanje nosi pridjev „univerzalno“ zbog toga što je uvijek bilo upućeno potrebama svih ljudi, stoga njegovo poslanje je ujedno poslanje svakoga čovjeka. Isusova preegzistencija, sjedinjenje božanskoga i ljudskoga, beskonačnoga i konačnoga, u metafizičkom i fizičkom smislu, tvori jednu savršenu jedinstvenost, originalnost i nenadmašivost Isusa Krista.⁸³

---

⁸² Usp. Hans KÜNG, *On being a Cristian*, 125.

⁸³ Usp. Vladimir MERČEP, Küngov »Christ sein« u ogledalu prof. Jammarnonea, 360.

ZAKLJUČAK

Razdoblje postmoderne koje označava epohu druge polovice XX. st. sa sobom donosi kritiku apsolutnih istina čime teologiju kao znanost stavlja u neugodan položaj. Teologija kao takva teško vodi borbu sa novim znanstvenim revolucijama i terminima koje iste donose. Jedan od tih termina je paradigma. Ona označava neku općeprihvaćenu činjenicu, znanje i vrednotu, koja se smatra apsolutnom istinom u jednom određenom vremenskom periodu nakon kojeg nestaje i biva zamijenjena nekom drugom paradigmom. Pitanje koje smo postavili u ovom radu je: Je li osobu Isusa Krista možemo gledati kao paradigmu ili je On univerzalna istina svakog kršćanina? Da bi odgovorili na to objasnili smo kako je nastao termin *paradigma*. Thomas Kuhn vodeći predstavnik filozofije znanosti u 20. st. prvi donosi pojam paradigme, na jedan shematski način gdje imamo općeprihvaćenu činjenicu, koja postaje normalna znanost i sa sobom donosi zagonetke. Ukoliko se zagonetke ne rješavaju, paradigma zadobiva anomalije i zamjenjuje je *paradigma II*. Taj shematski prikaz Kuhnove paradigme označava diskontinuitet prelaska sa jedne istine, na neistinu, te na drugu istinu.

Koristeći termin paradigme u teologiji na osnovu sheme kakva je u pozitivnim znanostima, Hans Küng dolazi do toga da je moguće postojanje paradigme u sklopu teološke nauke, ali ta paradigma ne označava diskontinuitet, već kontinuitet teološke istine. Kontinuitet teološke istine ne označava stvaranje nove istine, već formuliranje iste u kršćansku tradiciju. Drugim riječima u teologiji se uvijek treba vratiti na dva pojma, a to su Izrael i Isus Krist. Izrael se ostvaruje u Isusu Kristu i time se nastaje kontinuirana dinamika življenja po jednoj istini, a to je Isus Krist. Küng tvrdi da ta paradigma koja nije nova istina već formuliranje jedne iste istine, događa se na osnovi dviju konstanta, a to su sadašnji svijet kao horizont, tj. unutrašnje iskustvo čovjeka u kojem se mora dogoditi teološka refleksija i formulacija i kršćanska poruka kao standard, koja označava svjedočenje evanđelja kao središta kršćanske teologije. U sklopu takve paradigme koja označava formuliranje jedne istine promjena se također može dogoditi u okviru *odluke u vjeri*. Kao primjer smo predstavili pluralizam kristoloških uvjerenja u kojem se stvaraju razni kristološki modeli u svrhu razumijevanja jedne istine. Klasični, egzistencijalni, evolutivno-kozmički, itd. su izrazi svjedočanstava koji posadašnjuju jednu istu istinu, te pokušavaju približiti otajstvo Isusa Krista svakom čovjeku.

Ovakvu Küngovu teološku misao opovrgava Luigi Iammarrone profesor kristologije sa sveučilišta u Rimu, na osnovi kristologije koju Küng zastupa. Iammarrone tvrdi da Küngova liberalna kristologija, *kristologija odozgo* i historijsko-kritičko-fenomenološka metoda, proturječe njegovoj teološkoj misli zbog toga što tvrde da je *Predaja* ustvari mentalna kreacija prvih kršćanskih zajednica, što znači da se kontinuirana promjena paradigme može dogoditi tek kriterijem diskontinuiteta, drugim riječima to da je Isus Krist Bog, ne može se odnositi samo ne shvaćanje prvotne kršćanske zajednice. To da je Isus Krist središte teološke istine mora se shvatiti promatranjem cijelog evanđelja.

U dijelu pod nazivom *Isus Krist kao paradigma* pokušali smo kroz ti različita biblijska teksta uvidjeti može li se znanstveni model paradigme stabilirati u teologiju. U prvom tekstu iz Poslanice Rimljanima donosimo Pavlovu formulu uskrsnuća i kristologiju tj. događaj u povijesti gdje je Isus svjestan svog Božanstva. Drugi tekst iz Ivanovog evanđelja (*Iv 1,1.14*), donosi nam jednu novu formulu, a to je da je Isus Krist Logos, gdje uviđamo prisutnost židovske ideje i Božje mudrosti s grčkim terminom koji označava racionalni poredak svijeta. Treći tekst govori o dvije naravi Isusa Krista. U koliko sva tri teksta gledamo kao tri paradigme koje se javljaju u različitim vremenskim periodima, a govore o jednoj istini, onda možemo zaključiti kako se znanstveni model paradigme može pronaći u teološkom rječniku. Međutim, tu dolazimo do sasvim novog zaključka koji je na neki način već prethodno iznio profesore Iammarrone, a to je da se radi o kombinaciji diskontinuiteta i kontinuiteta, sa naglaskom da se ne radi o diskontinuitetu kakvog Kuhn zastupa, tj. različite paradigme u isto vrijeme, već se radi o tome da imamo različite paradigme u različito vrijeme, ali uvijek u odnosu prema jednoj i jedinoj istini. Drugim riječima dolazimo do koncepta teologije, a to je da se različiti temeljni događaji povežu sa kontinuitetom iskustva vjernika.

Polazeći od Kuhnovog diskontinuiteta u istinama, preko Küngova kontinuiteta u istini, došli smo do jedne istine u kojoj se sadrži i diskontinuitet i kontinuitet. S takvim zaključkom možemo zasigurno reći da se unutar teološke istine događa neka promjena, modificiranje tj. rekonstrukcija. Rekonstrukcija Isusa iz Nazareta u Isusa Krista je temelj kristologije, a kao takva označava utjelovljenje i istinu. Stoga, Isus Krist nije paradigma koja će jednom doći, vladati i nestati. Istinitost Isusa Krista ne crpi svoje kategorije iz paradigmatske stvarnosti niti je ta stvarnost konstruirana, već je ona univerzalna istina koja je formulirana pomoću paradigmatske promjene. Stoga u zadnjem dijelu *Isus Krist kao univerzalna istina* zaključujemo kako sve promjene koje su se događale i koje se događaju u

sklopu vjere, zapravo se događaju u sklopu jedne univerzalne istine koja se temelji na Svetom Pismu tj. Riječi Božjoj preko koje je iznesen spasenjski plan za sve ljude. Univerzalna istina Isusa Krista je autentična istina svakog čovjeka, a to je Isusova čovječnost, božanstvo, muka i ljubav.

LITERATURA

Biblijski tekstovi:

Jeruzalemska Biblija: Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz La Bible de Jérusalem (BJ). Zagreb: KS, (2007.)

Knjiga:

KHUN, Thomas, *Struktura znanstvenih revolucija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 1999.

KÜNG, Hans, *On Being a Christian*, Doubleday & Company, INC. / Garden City, New York, 1976.

KÜNG, Hans, *Postoji li Bog?*, Naprijed, Zagreb, 1987.

POLKINGHOME, John, *Vjera u Boga u doba znanosti*, Verbum, Split, 2019.

RATZINGER, Joseph, *Isus iz Nazareta*, Od ulaska u Jeruzalem do uskrsnuća, Verbum, Split, 2011.

Članak u časopisu:

A. RHEM, Richard, Theological Method: The Search for a New Paradigm in a Pluralistic Age, *The Reformed Review*, Michigan SAD, (1986.), 245.-254.

GELO, Milan, Pojam istine u misli Josepha Ratzingera, Istina kršćanstva, *Spectrum*, ogledi i prinosi studenata teologije, Zagreb, (2013.), 49.-59.

GRUBE, Dirk-Martin, Christian theology emerged by way of a Kuhnian Paradigm Shift, *International Journal of Philosophy and Theology*, Amsterdam, (2018.), 181.-184.

KARLIĆ, Ivan, Pristupi Isusu Kristu, Usmjerenja suvremene kristologije i Krist u nekršćanskim religijama, *Crkva u svijetu*, Zagreb, (1998.), 105.-111.

MATELJAN, Ante, Postmoderna i teologija, *Crkva u svijetu*, Split, (2002.), 389.-394.

MERČEP, Vladimir, Kūngov »Christ sein« u ogledalu prof. Jammarnonea, *Crkva u svijetu*, 13 (1978.) 4, 356.-360.

PERVAN, Tomislav, Istina utjelovljenje Riječi, *Crkva u svijetu*, 17 (1982.) 3, 298.-299

VON DIETZE, Erich, Hans Kung's paradigm theology and some educational implications, *Religious education*, (1998.), 70.-71.

Znanstveni rad:

BABIĆ, Eugen, Struktura znanstvenih revolucija, Diplomski rad, Rijeka, 2015.

KARLIĆ, Ivan, Isus Krist i suvremeni čovjek: evanđeoska načela i aktualizacija, *Zbornik u čast prof. dr. sc. Josipa Balobana povodom 70. godine života*, J. Šimunović, S. Migles, Zagreb, 2019., Pregledni znanstveni rad

LATOURELLE, Rene, Criteres d'authenticite historique des Evangiles, u *Gregorlanum*, 55 (1947.)

MACUT, Ivan, Napredak prirodoslovnih znanosti i teologije znanstvenim revolucijama, Stručni znanstveni rad, 2015.

Dokumentni:

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 22, u: Dokumenti, Zagreb, 7 2008.

KATEKIZAM KATOLIČKE CRKVE, izd. Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb, 1994.

Augustin, *Quaestiones in Heptateucum*, 2, 73: PL 34, 623; usp. II. VATIKANSKI SABOR, Dei Verbum, 16.

Materijali u elektroničkom obliku:

Preuzeto sa: <https://image.slidesharecdn.com/jalandialoghunskungdanperspektifmuslim-170901140206/95/jalan-dialog-hans-kung-dan-perspektif-muslim-52-638.jpg?cb=1504275825> (15.IX.2021.)

Preuzeto: <https://blog.dnevnik.hr/print/id/1623585153/vjera-u-zagrobni-zivot.html>(23.IX.2021.)

Isus Krist - univerzalna ili istina paradigma

SAŽETAK

Tema ovog rada je problematiziranje pojma paradigme koji u znanstvenom smislu označava jednu općeprihvaćenu činjenicu, koja je vremenski ograničena i nakon određenog vremena biva zamijenjena nekom drugom općevažećom istinom. Uvodeći pojam univerzalne istine kao one koja označava Isusa Krista, želi se dokazati kako ista nije uvjetovana ni konstruirana paradigmom, već njome izražena. Drugim riječima, paradigma u znanstvenom smislu sa sobom uvijek donosi jedan diskontinuitet, dok paradigma u teologiji, označava jedan kontinuitet. Ta kontinuirana promjene paradigme u teologiji u sebi uvijek ima dvije konstante, a to su: sadašnji svijet kao horizont i kršćanska poruka kao standard. Tim dvjema konstantama univerzalna istina za svakog čovjeka je Isus Krist, jer objavom samoga sebe, svojim čovještvom, on objavljuje sve ljude.

Ključne riječi: paradigma, znanost, teologija, univerzalna istina, kontinuitet, diskontinuitet, Isus Krist

Jesus Christ - the universal truth or a paradigm

SUMMARY

The topic of this paper is to challenge the concept of paradigm which in the realm of the scientific knowledge represents a commonly accepted fact that is limited by time and after some period of time is replaced by another universally valid truth. By introducing the notion of the universal truth which implies Jesus Christ himself, it seeks to be proven that is not conditioned or constructed by a paradigm, but rather indicated by it. In other words, a paradigm in the scientific realm always denotes a discontinuity, while a paradigm in theology, indicates the continuity. This continuous paradigm shift in theology always consists includes two conditions and these are: the present world as the horizon and the Christian message as the standard. These two conditions imply that for each human being the universal truth is Jesus Christ, for by the revelation of himself, by his humanity, he reveals all human beings.

Keywords: paradigm, science, theology, universal truth, continuity, discontinuity, Jesus Christ

ŽIVOTOPIS

Osobni podaci:

Ime i prezime: Petra Odak

Datum i mjesto rođenja: 06.07.1995

Adresa prebivališta: Put Buljanije 41, Proložac Donji

Broj mobitela: 098/ 929/ 1890

E-mail adresa: odakpetra@gmail.com

Podaci o školovanju:

2002. – 2010. – Osnovna škola „Ivan Leko“, Proložac Donji

2011. – 2014. – Jezična gimnazija dr. Mate Ujevića, Imotski

2015. – 2018. – Sveučilište u Zadru, Preddiplomski dvopredmetni studij, smjer Teološko-katehetski i Filozofija.

2020. – Sveučilište u Zadru, Diplomski dvopredmetni studij, smjer Teološko-katehetski i Filozofija.

Vještine:

Rad na računalu: MS Office, Internet.

Jezici: Engleski jezik

Vozačka dozvola: B Kategorija.

POPIS ILUSTRACIJA

Popis slika	Stranica
I. Smjena paradigmi u kršćanstvu	15
II. Ilustracijski prikaz tekstova za primjer Paradigmi kroz osobnosti Isusa Krista	19-20